

A Leviathán Rt.

Falvai Mátýás: *Gépinák*. Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2010

Sokan és sok mindenről írtak már Falvai Mátýás *Gépinák* című kötetére kapcsán, de kevesen a címadó kisregény cselekményének helyszínéül szolgáló Bánánd és az elbeszélő világának centrumában elhelyezkedő erőmű cselekménygeneráló és létfenntartó erejéről. A kötet részletesebb tanulmányozása során felvetődik két alapvető kérdés. Hogyan jelenik meg egy gyermek szemében az az erőmű, amelynek a működésétől egy egész település megélhetése függ? S több évtized távlatából hogyan emlékezik vissza ugyanaz a személy fiatalkorának meghatározó eseményeire, amelyek mindegyike a már említett üzemhez kapcsolódik?

A 2010-es megjelenésből adódóan egy igen jól recenzeált műről van szó. Viszonylag rövid idő alatt számos írás született Falvai Mátýás *Gépinák*járól. Az Irodalmi Jelen honlapján, az EST.hu-n, a prae.hu-n és a Litera irodalmi portálon is olvashatunk írásokat, amelyek kiemelik a kötet Bohumil Hrabal szövegeihez közelítő irodalmi beszédmódját („vége-nincs mondataival”), a sztorizgatásokat, valamint a szerző körmondatainak barokkos és élőbeszédszerű megszerkesztettségét.

Előnyösnek érezhetem a helyzetem, hiszen a közelmúltban részt vehettem két Falvaival való beszélgetésen is. Ezek az irodalmi estek részletes betekintést nyújtottak az író munkáinak keletkezéstörténetébe. Ízelítő gyanánt pedig néhány bekezdést hallhattunk Falvai Mátýás legújabb, megjelenés előtt álló kötetéből, amely harmadik lesz a sorban az *Allegra barbara* és a *Gépinák* után. A felolvasott szövegrészletből kiderült, stílusában ugyanolyan laza és szókimondó lesz, mint amilyet az írótól már megszokhattunk.

A könyv negyedik oldalán a következőket olvashatjuk: „A kötetben szereplő személyek és események kivétel nélkül az írói fikció szülöttei. A *Gépinák* című ciklus szereplői tipikus sváb és tót neveket viselnek, ám

egyetlen a szerző által személyesen vagy hallomásból ismert valós személylyel sem hozhatók összefüggésbe.” A februári irodalmi diskurzus folyamán a szerző elmondta, hogy a *Gépipindák* első részének novelláit alapvetően családi történetek inspirálták. Ezek a történetek oly sokszor elhangzottak már a Falvai családban, hogy gyermekkorától szüntelenül „visszhangoznak” a fejében. Annak ellenére, hogy Falvai Mátyás a *Gépipindák* első oldalain előrebocsátja az események és személyek fiktív mivoltát, egyértelmű, hogy személyes tapasztalatok adtak ihletet a mű megírásához. A szövegre fikciószerűen kell tekintenünk, annak ellenére, hogy a „visszhangozó” történetek miatt igen nagy a referenciális értéke. A szerző az idézett paratextuális toposszal akarata ellenére (vagy szándékosan?!) is azt érezteti, hogy szeretné elterelni a figyelmet a realitásként való olvashatóságról. Ezzel azonban az ellenkezőjét sikerül elérnie, a figyelem ugyanis még jobban erre és ennek vizsgálatára összpontosul. S ha e néhány sor nem jelent volna meg a kötetben, akkor valószínűleg e témakör nem foglalkoztatta volna a recenzióírók többségét sem.

A kötet novellái két egymástól független füzérbe rendszereződnek. Az első rész egyben a címadó *Gépipindák* elnevezést viseli. E fejezet novelláiban összefüggő történeti szál mutatkozik meg, amely kisregényszerű struktúrát eredményez. Az elbeszélő mindvégig ugyanaz: egy bánánci születésű gyermek. Világszemléletét és „életfilozófiáját” nagyban befolyásolják a telepen történt események. A második, nagyobb egység a *Hiány-variációk* címet kapta, amely minőségében valamilyen szinten elmarad az első fejezet írásai mögött. Kevésbé élvezhető szövegekről van szó. Néhány novella esetében a filozófiai eszmefuttatások egészen kiiktatják a cselekményességet. Ugyanakkor éppen e filozófiai vonal akadályozza meg azt, hogy a második fejezet szövegei ne váljanak ingerszegény kocsmái történetekké.

A kötet második egységében a zene motívuma dominál. A lepukkant klubok, a sikertelen együttesek és a spleenes kocsmatöltelékek világa ez. Mindvégig egy olyan rezignált életstílus kontúrjai rajzolódnak ki előttünk, amelyből a szereplők nem tudnak, vagy nem is akarnak kitörni. A kötet címadó egységében és azon belül is a *Jäger Márta menyegzője* című elbeszélésben jelen lévő lakodalmas zene a második rész novelláiban átalakul klubzenévé. Ehhez hasonló metamorfózis figyelhető meg, amikor a Zokogó Majom nevet viselő ivóból a *Hiány-variációk* történeteiben az együttesek produkciójának helyszíne a Csalogány lesz. A zene a szöveg és a történet meghatározó elemeként már az *Allegro barbaróban* is megjelent. E kötet azonban méltán tekinthető irodalmi szárnypróbálgatásnak, hiszen motívumvilága és stílusa még igen kiforratlan volt. Falvai első kötetében

és a *Gépindákban* megjelenő zenemotívum akár egy érdekes komparatív vizsgálat tárgyát is képezhetné.

A Falvai-könyvben több elbeszélői perspektíva működik. Szinte mindegyik novella egyes szám első személyben íródik. A *Hiány-variációk* utolsó két novellájában („Hogy lennél te is grúz csecsemő!”, Kelenföld, december 24.) bekövetkezik az elbeszélői pozícióváltás: egyes szám első személyről harmadik személyre vált. A *Gépindákban* a narrátor mindvégig ugyanaz a gyermek, de életének különböző periódusaiból kapunk betekintést a körülötte zajló történesekbe. A *kilencház* című fejezetben gyermekként, a *Jáger Márti menyegzője* és a *Perpetuum mobile* címűben pedig a felnőtté válás határán álló kamasz, a *présházban* és a *Fater, Muterben* pedig már a felnőttkort javában elérte, a kötetben elhangzottak szerint az ötvenes éveit taposó személy perspektívájából szólal meg. Az utóbbi elbeszélés az első fejezet zárószövegeként szerepel. Ennek ellenére keretet ad a novellafüzérnek, valamint leltárba veszi az elbeszélő felmenőit. Egyfajta kronológiai áttekintést nyújt arról, hogyan alakult ez a családja a 21. századig. A *Hiány-variációk* történeteinek esetében más és más személy szemszögéből láttat az író, de az egyes szám első személyt az elbeszélések többségében mégsem iktatja ki. A szerző zsenialitására vall, hogy ezekben a novellákban eltérő habitusú és életkorú egyének személyiségét ölti magára az elbeszélő. Legyen az akár egy gimnazista diák (*A bordélyüzlet*), akár egy zenész (*Gloria*), vagy a saját hétköznapijaiba belefásult ember (*Zapatu*).

Falvai Mátyás stílusának attribútuma a körmondatok halmozása és a túldíszített beszédmód, melyet gyakori melléknévhasználattal ér el. Számos helyen a hosszú, összetett és cikornyás kijelentés után beékel egy rövid tömondatot. A bonyolult mondat szerkezetek okozta monotonitást e rövid mozzanatokkal teszi újra dinamikussá. „A mai napig emlékszem arra a napra, amikor bemondták a fater állandó számait a rádión. Ötből négyet” (49). Vagy hasonlóan jár el néhány sorral lejjebb: „Hát így történt, hogy nem lett négyesünk a lottón, és hogy a fater, korántsem parabolikusan, egy hónapig nem volt hajlandó egy szót sem szólni az öreglányhoz. Egy bűdös szót se” (49). Emellett alkalmaz olyan stilisztikai fogást is, amely a kijelentés nyomatékosítása céljából a hasonló felépítésű mondatrészek ismétléséhez vezet: „Most, érzem, a násznépről kellene beszélni. A nagydarab, izmos sváb legényekről kellene beszélni. A dagadó mellizmokról, a zakóra kihajtott fehér gallérokról [...] kellene beszélni. A megolvasztó mosolyú tót lányokról kellene beszélni. A kemény derekú, hatalmas keblű anyákról kellene beszélni, na meg az öregekről kellene beszélni” (30).

Az elbeszélésekben a humoros családi sztorik mögött az enyészet és az exitálás kép- és motívumvilága működik erőteljesen. A csacsógó be-

szédstílus háttérében, ugyanúgy, mint Bohumil Hrabal szövegei esetében, itt is érezhető a „zajos magány” képze. Legerőteljesebben *A kilenčház*, *A prášház* és a *Fater, Muter* címűek befejező szakaszaiban mutatkozik meg. A középkorú elbeszélő visszatekint a gyermekkorának helyszínéül szolgáló épületekre, utcákra és terekre, amelyeken az idő vasfoga már megtette hatását: „Nem tudom végignézni, hogy szép lassan tönkremegy, elmállik, elvadul, szétporlik ez az életmű. Nem tudom végignézni, ahogy a gondos ápoláshoz, törődéshez szokott tőkék kétségbeesetten dülöngélnek, vadhajtásokat eresztenek, melyekkel néhai gazdájukat keresik-kutatják” (68). Vagy a *Fater, Muter* című szövegből: „Nagymuter bozsemojozna rendesen, ha tudná, hogy egész élete, az összes bútora, tárgya, mindene kikerült az utcára. Mindaz, ami most a lomtalanítók teherautójára vár, valaha az élet kereteit jelentette” (78). Eleinte e fogás klisészerűen hatott számomra. Falvai Mátyás több novelláját a fentiekhez hasonló melankolikus visszatekintéssel zárja le. Végül azonban világossá vált, hogy az író így szeretné nyomtatékosítani az olvasóban azt az érzést, amely az elbeszélőnek Bánándhoz való kötődését fejezi ki, valamint azt, hogy tekintete még ennyi év távlatából sem tud érzelmek nélkül elsiklani azok felett a helyek felett, amelyek az élete korai szakaszának helyszíneit alkották. Ennek kapcsán érdemes azokat a mozzanatokat megvizsgálni, amelyekben megmutatkozik, hogyan tekint egy gyermek arra az erőműre, amelynek működtetése a településen élő családok nagy részének egzisztenciát biztosít, s amely valójában őt is a telephez láncolja. A narrátor az épületek fölé magasodó objektumra mint Leviathán istenségre tekint. Az összes tragikus vagy komikus történet a gyár működése is tükrözi. Nemcsak az események rendelkeznek tehát kifejezőerővel ezekben a novellákban, hanem az objektum „viselkedése” is. Az író a településen megesett sorozatos halálesetek okozta borzongást növeli azzal, hogy a gyár működését is nyugtalanítónak próbálja ábrázolni: „Az erőmű vészterhesebben csikorgott, mint valaha, öblös kondulásai, idegőrlő ropogása, a menetrendszerű kürtfújások nyomasztóan szedték ízekre a valaha volt telepi idillt” (16). A narrátor édesapja alárendeltje az erőműnek, hiszen az alkalmazott szerepét tölti be a gyár hierarchikus rendszerében. Az apa semmiben sem különbözik a közösség többi tagjától. A fiú szemében mégis minden egyes cselekedete, legyen az akár egy fekvő helyzetben elfogyasztott vacsora, „a fényűzés csúcsának tűnik” (8). Az elbeszélő emlékeiben a családfele alakja egy római patrícius alakjához hasonlít. A gyermek pszichéjéből kivetülő tisztelet és mérsékelt csodálat az apa és az erőmű irányába egyaránt rendkívül erős.

Az erőmű mint cselekménygeneráló mechanizmus működik a szövegekben. Az alkalmazottak hétköznapijainak java része abból áll, hogy

letöltik a munkaidejüket az üzemben. Ez alatt az idő alatt pedig hevesen folynak az egymás közti ugratások is, amelyek színteréül szintén a manufaktúra szolgál. Az emberek újabb és újabb élményekkel térnek haza. A gyár a település origójában helyezkedik el, ahogyan a történetekben is központi szerepet kap. Az író kívülről és belülről is láttatja a vasszerkezet működését. A legtöbb helyen élőlényként tételeződik fel, antropomorfizálódik. Ebben az értelmezésben a benne áramló emberek és munkások sejtékként funkcionálnak, amelyek biztosítják a Leviathán működését. Az elbeszélő a jelenből szemlélve már az üres, munkások nélküli szerkezetet látja. Egy halott „acéltest” maradt belőle, amely régi fényében csak a hozzá hasonló emberek álmaiban jelenik meg újra és újra, akiket annyira megigézt az „istenség” hangja és működése, mint őt. „A kolosszális vörös csillag rég lekerült a tetőről, és a kürt sem fúj már műszakváltáshoz napjában négyszer. Nem habzik fel a fehér füst a szörnyeteg tüdejéből, nem kong, nyikorog vészterhesen, nem áramlik ki és be a sok micisapkás, kékzubonyos melós műbőr aktatáskájával, koszos körmeivel. Kilehelte a lelkét” (59). A telep történetében a gyár működtetésének beszüntetése automatikusan maga után vonja Bánánd életfeltételeinek romlását is. Ezért sem hat furcsán, ha az elbeszélő olyan struktúráként tekint az üzemre, amely a központban „terpeszkedve” minden eseményt manipulálni képes.

Az erőmű vészterhes hangjának indahasonlata a címmel folytat párbeszédet: „Az a hang, a fújások hangja, az erőmű, a terpeszkedő, kegyetlen istenség kúrthangjai azonban a mai napig fel-felbödülnek verejtékes álmaimban, úgy is, mint amely hangok éles késként metszették el a gyermekkor fonalát, és úgy is, mint egy hosszan ható átok mementói, melynek indái a jelenig kanyarognak, és még most is, ötven év múlva is engem keresnek kacskaringós nyúlványaikkal” (26). Az emlékezet indái a gyár nyílásai-ból és repedéseiből kanyarognak elő. Ez az egykori bánándi gyermek nem tud szabadulni sem az objektum, sem a gyermekkor emlékképeitől. Még ötven év távlatából is szülővárosához kötik őt. Olyan indák ezek, melyek eltéphetlenné válnak.